

5. Diachenko, M.V. (2010) Person, the meaning of her being and the problem of happiness (ideological ideas in the philosophy of B. Pascal and J.O. Laametri). *Culture of Ukraine: a collection of scientific works*, 29, 67–76. Kharkiv. [in English].
6. Kravchenko, P.A., Moskalenko, S.M. (2008). Shchastia yak zahalna meta liudskoho zhyttia v epikureiskii etytsi. *Filosofski obrii*, 20, 186–199. [in Ukrainian].
7. Kryshthal, V.V., Kryshthal, Ye.V., Kryshthal T.V. (2008). *Seksolohiia: navch. posib.* Kharkiv: Folio. [in Ukrainian].
8. Lepskyi, M.A. (2006). Yakist zhyttia yak kryterii formuvannia optymystychnoi perspektyvy. *Kulturolohichnyi visnyk: Naukovo-teoretychnyi shchorichnyk Nyzhnoi Naddniprianshchyny*, 16, 87–93. Zaporizhzhia: Prosvita. [in Ukrainian].
9. Liubomyrskaia, S. (2014). Psykholohyia schastia. Novyi podkhod. Sankt-Peterburh: Pyter. [in Russian].
10. Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Shchastia ta tsyvilizatsiinyi rozvytok». (2019). Retrieved from <http://psychology-naes-ua.institute/read/1947>. [in Ukrainian].
11. Paniotto, V. (2017). Chynnyky shchastia i sotsialna napruzhenist. Retrieved from <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=news&id=697&page=1>. [in Ukrainian].
12. Selevko, V.B. (2015). Problema shchastia y rehlamentatsiia povsiakdennosti v sotsialnykh utopiiakh totalitarnoho typu. *Zbirnyk naukovykh prats «Hileia: naukovyi visnyk»*. *Filosofski nauky*, 101, 312–313. [in Ukrainian].
13. Fedyk, O. (2014). The problem of sexual culture of todays youth. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Filosofski i psykholohichni nauky*, 18, 157–163. [in Ukrainian].
14. Uvarova, T.Yu. (2013). Deiaki aspekty zabezpechennia vykhovannia uchnia yak shchaslyvoi liudyn. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky*, 5 (1), 96–103. [in Ukrainian].
15. World database of happiness: example of a focused «findings archive» Veenhoven, Ruut. Retrieved from http://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/42312/ssoar-2011-veenhoven-World_database_of_happiness_example.pdf?sequence=1. [in English].

УДК 159.9

doi: 10.15330/psp.24.76-85

Оксана Чуйко, Галина Левкун

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ЖІНОК У СИТУАЦІЇ БЕЗРОБІТТЯ

У статті проаналізовано психологічні особливості самореалізації жінок у ситуації безробіття. На основі результатів емпіричного дослідження виявлено, що серед безробітних жінок відсутня мотивація до саморозвитку; домінує стратегія самоствердження агресія; характерні низькі показники вираженості самоактуалізації особистості; проаналізовано домінуючі (любов, допомога і милосердя іншим, визнання та повага людей, вплив на оточення) та малозначущі цінності (здоров'я, пізнання нового у світі, природі, людині, спілкування, пошук і насолода прекрасним, соціальна активність для досягнення позитивних змін в суспільстві). Відсутність роботи жінки переважно сприймають як безвихідь, шлях виходу із ситуації безробіття – робота за наймом у своїй країні або ж кордоном. Виявлено деякі незначні відмінності у самореалізації безробітних чоловіків і жінок.

Ключові слова: самореалізація, самоактуалізації, саморозвиток, цінності, безробіття, жінки.

In this paper, we analyze psychological features of women's self-fulfillment in unemployment. We view self-fulfillment as implementation of one's potential capabilities, abilities and talents, as accomplishment of one's mission, pursuit of one's vocation, as greater awareness and

perception of one's own authenticity. Self-fulfillment is a dynamic process and involves realizing under their own steam person's «ego» capabilities, their abilities in the process of collaborative activity and joint creative work with other people, with society, with the world at large. We single out such diagnostic criteria for unemployed women's self-fulfillment as motivation to self-develop, self-affirmation patterns, personal self-actualization, her value system, attitude towards unemployment, possible prospects and ways out of the unemployment situation. Based on the empirical research findings, we find that most women lack motivation for self-development and predominantly develop aggressive self-affirmation strategy. Majority of the respondents are characterized by low levels of personal self-actualization, indicating difficulties in perceiving the present, self-doubt, low level of self-credibility and confidence in others, in the world, problems in establishing contacts with other people and willingness to cooperate at an average level of self-fulfillment and creativity value intensity. We also find that most women consider love, help and mercy to others, people's recognition and respect, influence on the environment as dominant values, while health, learning something new in the world, nature or man; communication, searching and enjoying the beautiful, social activity aimed at achieving positive changes in the society are viewed as insignificant values. Analysis of the intensity of self-actualization and value indicators may testify to the effect that features of unemployed women's self-fulfillment depend on personality characteristics rather than on the unemployment situation. Women generally perceive lack of work as a dead end, but they see the positive side in the opportunity to spare the time for the family and studying; only half of women believe in employment prospects; they see the way out of the unemployment situation in work by hire or abroad. A noteworthy detail is that unemployed women are scarcely ready to start their own business. We find some slight differences in self-fulfillment of unemployed men and women.

Keywords: *self-fulfillment, self-actualization, self-development, values, unemployment, women.*

Актуальність проблеми. Сучасні умови соціальної нестабільності формують високі вимоги до фахівця будь якої галузі, конкуренцію на ринку праці, що певною мірою призводить до безробіття. Ситуація безробіття має несприятливий вплив не тільки на психологічне самопочуття окремої особистості, але й на соціальне благополуччя суспільства загалом. Поширеність безробіття викликає соціальне невдоволення, обмежує можливості професійної самореалізації особистості, знижує рівень матеріального становища населення країни, відповідно – зменшується рівень задоволеності життям. Людина у ситуації безробіття переживає тривожність, страх за майбутнє, втрату сенсу життя, розгубленість. У ситуації безробіття важливо, щоб особистість знаходила нові можливості самоздійснення, професійного навчання та особистісного розвитку, які б відкривали нові перспективи, нові шляхи самореалізації та різноманітні способи і сфери працевлаштування.

Гендерна специфіка ринку праці України та Європи, а саме, вияви гендерної нерівності, гендерної професійної сегрегації та поширення гендерних стереотипів і установок щодо професійної діяльності жінок актуалізують потребу вивчення їх самореалізації у ситуації безробіття.

Аналіз останніх публікацій. При вивченні психологічних проблем безробіття українськими дослідниками здебільшого розглядаються наступні питання: поведінкові стратегії та особистісні характеристики безробітних (Т. Ільїна, О. Киричук, В. Логвиненко, Л. Матвієнко, В. Рибалка, О. Рудюк, Н. Туленкова, С. Шароварська, І. Шелест); питання професійної орієнтації та професійного самовизначення безробітних (Л. Бондарчук, Є. Єгорова, Н. Побірченко);

гендерні особливості безробітних (А. Алексеєва, О. Підгорна); проблеми попередження безробіття (С. Герасина, І. Добренко, Н. Литвинова, Г. Татаурова). Втрата роботи викликає негативні переживання у безробітного: відсутність упевненості у майбутньому і бачення перспективи, фінансові труднощі, зміну чи втрату соціального статусу, обмеження комунікацій, втрату сенсу життя, втрату відчуття суспільної корисності, проблеми з можливостями професійної самореалізації, стреси та зростання рівня тривожності, можливі кризові стани [2; 7]. Характери жіночого та чоловічого безробіття мають певні відмінності. Жіноче безробіття є більш затяжним, жінки у ситуації безробіття переключаються на ведення домашнього господарства, не маючи можливості знайти роботу, змінюють статус безробітних на статус домогосподарок. Більшість безробітних чоловіків досить швидко знаходить нову роботу [3]. Жінки особливо переживають труднощі безробіття у ситуації неповної сім'ї, коли вони виступають основним годувальником сім'ї, утримують неповнолітніх дітей чи допомагають батькам [11]. Ситуація безробіття може компенсуватись у жінок виконанням традиційних гендерних жіночих ролей: матері, домогосподарки, партнерки для свого чоловіка.

До питань самореалізації особистості звертались класики зарубіжної психології, зокрема Курт Гольдштейн, Альфред Адлер, Карл Юнг, Ерік Фромм, Абрахам Маслоу, Карл Роджерс, Курт Левін та інші. У вітчизняній психології різні аспекти самореалізації особистості досліджували О. Бондаренко, Л. Коган, Г. Костюк, О. Коропецька, З. Карпенко, В. І. Муляр, С. Максименко, В. Панок, В. Роменець, Л. Сохань, Т. Титаренко та ін. На основі аналізу наукових джерел самореалізацію особистості розглядаємо як реалізацію потенційних можливостей, здібностей і талантів, як звершення своєї місії, покликання, долі, як більш повне пізнання і, отже, прийняття своєї власної початкової природи, як невпинне прагнення до єдності, інтеграції, або внутрішньої синергії особистості. Самореалізація – це динамічний процес, що триває протягом всього життя індивіда, має різні рівні і сфери вияву. Самореалізація включає прагнення до саморозвитку, особливості самоствердження, самоактуалізації особистості, її ціннісні орієнтації.

Одним із механізмів самореалізації особистості розглядають професійну діяльність [1; 4; 6].

Низка сучасних наукових пошуків спрямовані на дослідження професійної самореалізації жінок (О. Віговська, В. Гупаловська, М. Томчук, С. Томчук, О. Мірошниченко, І. Шестопап та ін). Зокрема, Гупаловська відмічає, що професійна самореалізація є важливою сферою самореалізації жінки і більшою мірою сприяє становленню особистості, ніж реалізація у сімейній сфері. Особливості самореалізації жінки полягають у необхідності поєднувати професійну активність із виконанням сімейних обов'язків, вихованням дітей, що викликає певні труднощі. Інші психологічні перешкоди самореалізації жінки пов'язані із віковим розвитком, індивідуальними особливостями, гендерно-рольовими стереотипами, життєвими умовами [4]. Низка дослідників звертають увагу на роль гендерного-рольового конфлікту у розвитку кар'єри особистості. Ген-

дерно-рольовий конфлікт жінок виявляється у гендерній специфіці ринку праці України (гендерна сегрегація, гендерна дискримінація, гендерні стереотипи у професійній діяльності тощо), конфлікті «сім'я – кар'єра», конфлікті характеристик гендерної ідентичності (маскулінність – андрогінність – фемінність на роботі і в сім'ї) і часто виступає обмежуючим чинником розвитку кар'єри [8; 10]. Мірошніченко О. виокремлює умови успішної самоактуалізації жінки у професійній діяльності: усвідомлення власного потенціалу, своїх сильних і слабких сторін, здібностей, прагнень та бажань; сприятливі зовнішні обставини, що стимулюють до розвитку; гармонійне поєднання орієнтації на професійну кар'єру з орієнтацією на сім'ю; відкритість новому досвіду, готовність до ризику тощо. Досліджено, що жінкам різних соціономічних професій важливим є прагнення до саморозвитку, яке поєднує як традиційні фемінінні, так і маскулінні риси характеру. Відмічено, що зайнятість жінок у професійній діяльності пов'язана з їх гендерними стилями поведінки [6].

Проте, потребують більш детального вивчення особливості самореалізації жінок у ситуації безробіття.

Мета статті – дослідити психологічні особливості самореалізації жінок у ситуації безробіття.

Методи дослідження. На основі аналізу наукової літератури виокремлено основні прогностичні критерії дослідження психологічних особливостей самореалізації жінки у ситуації безробіття та підбрано психодіагностичний інструментарій: мотивація до самореалізації особистості (методика діагностики реалізації потреб в саморозвитку); особливості самоствердження особистості (методика «Стратегія самоствердження особистості» Є. П. Нікітіна та Н. Є. Харламенкової); рівні та сфери самоактуалізації особистості (методика діагностики самоактуалізації особистості А. В. Лазуткіна в адаптації Н. Ф. Каліної); ціннісні орієнтації особистості (методика діагностики реальної структури ціннісних орієнтацій особистості С. С. Бубнова) [9]. Для дослідження ставлення опитуваних до власної ситуації безробіття використано авторську анкету.

Виклад основного матеріалу. В опитуванні брали участь 30 жінок, які зареєстровані в одному із районних центрів зайнятості Івано-Франківської області віком 22 до 34 років, що знаходяться в ситуації безробіття. Для порівняння використовувались дані опитування 30 безробітних чоловіків такого ж віку, зареєстрованих у тому ж центрі зайнятості [5].

Результати дослідження наявності мотивації до самореалізації, зокрема реалізації потреб у саморозвитку, показують, що у 90% досліджуваних жінок відсутня система саморозвитку і тільки у 10% опитаних проявляється активна самореалізація своїх потреб в саморозвитку. Подібна ситуація спостерігається серед опитаних чоловіків – у 20% активно реалізується потреба в саморозвитку, у 77% – відсутня відповідна система саморозвитку і в 3% – саморозвиток на даний момент призупинився (рис.1). Можна припустити, що ситуація безробіття та відсутність системи саморозвитку перебувають у взаємозв'язку – безробіття сприймається як відсутність саморозвитку або ж відсутність саморозвитку спричиняє безробіття.

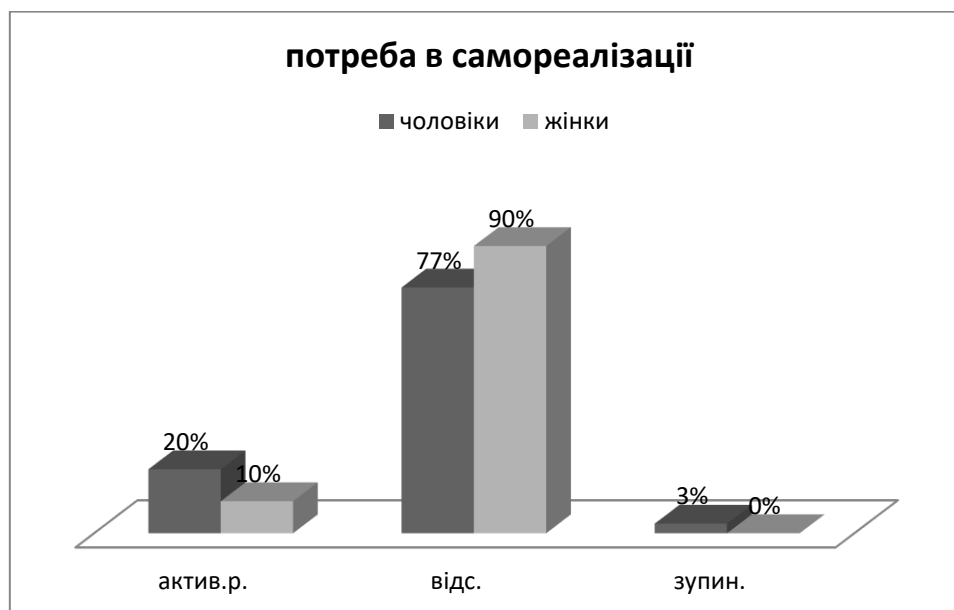

Рис. 1. Результати реалізації потреб в саморозвитку у жінок і чоловіків

Аналіз стратегій самоствердження особистості виявив, що серед опитаних жінок переважає стратегія агресії (70%), яка розглядається як стратегія есії, прагненні домінувати у міжособистісних відносинах, вигляді створення штучних перешкод і пов'язаних з ними станами фрустрації у іншої людини через приховування важливої інформації чи емоційну ізоляцію. Для 30% досліджуваних жінок характерна конструктивна стратегія, яка виявляється в умінні вирішувати проблеми, готовності до виваженого ризику, здатності виявляти свої здібності, творчості, використанні конструктивних механізмів психологічного захисту. У чоловіків домінує конструктивна стратегія – 47%, стратегія агресії – 36%, стратегія самопридушення – 17%. Як бачимо, серед опитаних безробітних жінок домінує агресія як стратегія самоствердження особистості. Серед чоловіків майже порівну виражені конструктивна та неконструктивні стратегії. Можна припустити, що неконструктивні стратегії самоствердження особистості сприяють виникненню ситуації безробіття, особливо серед жінок.

Виявлено невисокий рівень показників самореалізації особистості безробітних жінок за різними шкалами (сферами самореалізації). Найвищий показник характерний шкалі цінностей – 50%, що свідчить про те, що опитувані жінки фактично тільки наполовину підтримують цінності особистості, що самореалізується, гармонійного життя та здорових соціальних відносин. Як видно з рис. 2, серед чоловіків цінність самореалізації є дещо вищою. За іншими шкалами показники ще нижчі. Так, вираженість креативності сягає 47%. Аутосимпатія, яка є основою психічного здоров'я та цілісності особистості, представлена 33%, що свідчить про певну невротичність, тривожність, невпевненість у собі опитуваних жінок. Орієнтація в часі набрала 30%, тобто, безробітним жінкам важко проживати «тут і тепер», їм характерно відкладати

життя на потім чи бути зацикленими на минулому. Шкала саморозуміння представлена показником 23%, що є низьким і вказує на невпевненість у собі, орієнтацію соціальні стандарти. Автономність також має вираженість 23% (труднощі із самопідтримкою, недостатня психологічна зрілість, залежність від оточуючих, несформованість «свободи для»). Потреба у пізнанні також є невираженою – 20%. Спонтанність властива людям, які впевнені у собі та довіряють світові, представлена 17%, що вказує на низький рівень її вираженості. Найнижчих показників отримали погляд на природу людини – 7% (домінування негативного ставлення на природу людини, відсутність віри у людей, у їх можливості, невпевненість у собі) та гнучкість у спілкуванні – 7% (невпевненість у собі, труднощі встановлення успішної взаємодії). Не представлена виявилась шкала контактності, що свідчить про відсутність схильності встановлювати взаємно корисні та приємні контакти із іншими людьми, будувати взаємодію, співпрацю.

Серед безробітних чоловіків дещо вищі показники за шкалами саморозуміння, автономії. Нижчими є показники орієнтації у часі. Найнижчими виявились показники аутосимпатії та спонтанності. Відсутнім є наявність позитивного ставлення до природи людини, її можливостей.

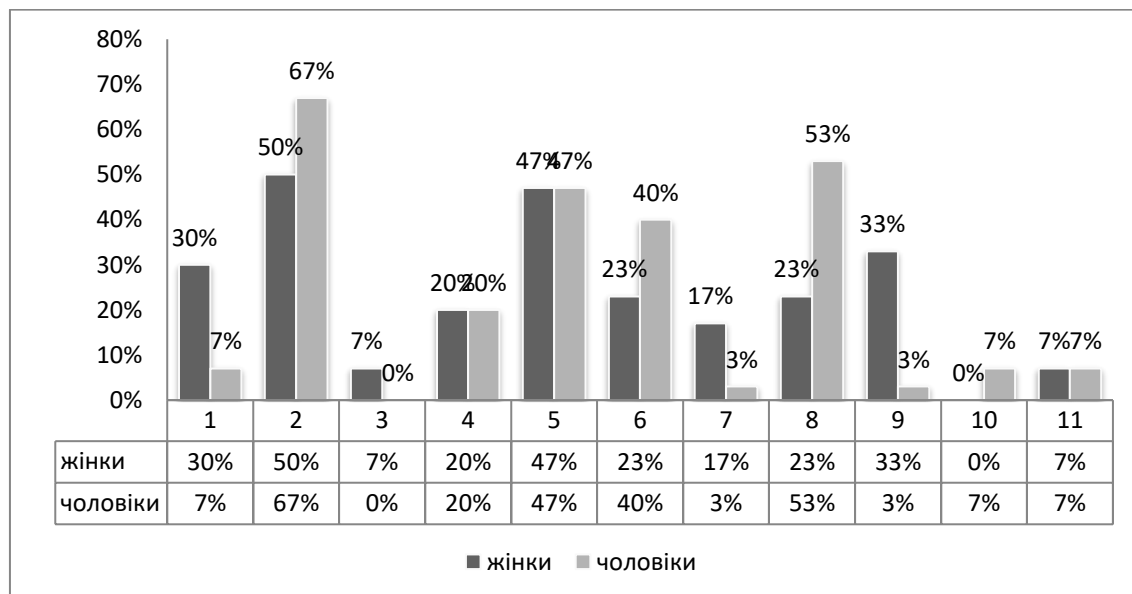

Рис. 2. Показники самоактуалізації безробітних жінок і чоловіків за шкалами, де 1 – орієнтація в часі, 2 – цінності, 3 – погляд на природу людини, 4 – потреба в пізнанні, 5 – креативність, 6 – автономність, 7 – спонтанність, 8 – саморозуміння, 9 – аутосимпатія, 10 – контактність, 11 – гнучкість у спілкуванні.

Як бачимо, жінкам у ситуації безробіття властиві середній рівень вираженості цінностей особистості, що самореалізується та креативності; труднощі у сприйнятті теперішнього, невпевненість у собі, у своїх можливостях, низький рівень довіри до себе, до інших, до світу, проблеми у встановленні контактів з іншими людьми та готовності до співпраці.

Тобто, безробітним (чоловікам та жінкам) характерні низький рівень впевненості у собі, низький або відсутній рівень довіри до людей, до світу,

труднощі комунікації та здатності до співпраці при середній вираженості цінностей самореалізації. Можна припустити, що особистості у ситуації безробіття певною мірою присутня потреба у самореалізації, проте особистісні характеристики (невпевненість у собі, недовіра, низький рівень комунікабельності, орієнтація на соціальні стандарти тощо) недостатньо сприяють цьому процесу. Варто дослідити причинно-наслідкові взаємозв'язки ситуації безробіття та особистісних характеристик. Можливо, людина стає безробітною через наявну конфігурацію вищеперелічених особливостей. Або ж ситуація безробіття актуалізує ці особливості.

Результати дослідження цінностей особистості показують, що для жінок у ситуації безробіття домінуючими цінностями виявились любов – 100% вираженості, допомога і милосердя іншим – 93% вираженості, визнання та повага людей, вплив на оточення – 90%, відпочинок – 67%, матеріальне благополуччя – 47%. Менш актуальними стали цінності: високий соціальний статус і управління людьми – 23%, здоров'я – 17%, пізнання нового в світі, природі, людині – 13%, спілкування – 10%, пошук і насолода прекрасним – 7%, соціальна активність для досягнення позитивних змін в суспільстві – 7%.

Чоловікам характерна є наступна вираженість цінностей: відпочинок – 77%, матеріальне благополуччя – 63%, допомога і милосердя іншим – 93%, любов – 70%, визнання та повага людей, вплив на оточення – 53%, здоров'я – 43%, спілкування – 30%. Не проявляються у чоловіків такі цінності: пошук і насолода прекрасним – 3%, пізнання нового в світі, природі, людині – 17%, високий соціальний статус і управління людьми – 27%, соціальна активність для досягнення позитивних змін в суспільстві – 10%.

Результати дослідження самоактуалізації жінок та їх цінностей вказують на деяку закономірність: низькі показники самореалізації жінок підтверджуються рівнем вираженості їх цінностей. Так, непевненість у собі, у своїх можливостях, низький рівень довіри до себе, до інших, до світу, проблеми у встановленні контактів з іншими людьми як показники самореалізації співвідносяться із домінуванням цінності визнання та поваги людей (що підтверджує орієнтацію на думку інших), та низьким рівнем вираженості цінностей пізнання, спілкування, пошуку і насолоди прекрасним, соціальної активності. Можна припустити, що такі особливості самореалізації зумовлені все ж таки характеристиками особистості, а не ситуацією безробіття.

Аналіз результатів опитування дозволив виявити ставлення жінок до ситуації безробіття, до можливостей, перспектив та шляхів його подолання. Виявлено наступне ставлення до ситуації безробіття: «дуже хвилююсь, дуже тривожно» – 0% чоловіків та 4% жінок, «відчуття безвиході» – 3% чоловіків та 60% жінок, «хвилююсь, але справлюсь» – 40% чоловіків та 20% жінок, «розглядаю як один з етапів в житті, тому сильно не хвилююсь» – 37% чоловіків та 6% жінок, «розглядаю як можливість почати щось нове» – 10% чоловіків та 10% жінок, та інші варіанти – по 10% чоловіків і жінок.

Досліджувані виокремили такі позитивні моменти в ситуації безробіття: «можливість професійного навчання» – 3% чоловіків та 16% жінок; можливість

спробувати себе в новій сфері – 40% чоловіків та 30% жінок, можливість відкрити власну справу – 17% чоловіків та 7% жінок, можливість приділити увагу хобі, мріям – 0% чоловіків та 3% жінок; «можливість більше часу приділяти сім'ї» – 7% чоловіків та 37% жінок, «покращення стану здоров'я» – 3% чоловіків та жінок, інший варіант – 17% чоловіків та 7% жінок.

Серед опитаних 93% чоловіків та 50% жінок бачать перспективи подальшого працевлаштування, 4% чоловіків та 17% жінок таких перспектив не бачать, 3% чоловіків та 33% жінок відповіли щось інше. Більшість опитуваних вважають, що гендерні ознаки не впливають на можливості самореалізації.

Жінки крізь призму власної гендерної ідентичності бачать такі можливості реалізації, подолання ситуації безробіття: «робота за кордоном» – 27%, «наймана праця (приватний сектор)» – 20%, «наймана праця (державний сектор)» – 13%, «власна справа» – 13%, «навчання, здобуття нової спеціальності» – 13%, «зосередитись на стосунках із сім'єю» – 4%, «догляд за дітьми (власними), домогосподарство» – 6%, «саморозвиток» – 4%.

Чоловіки також розглядали можливості своєї реалізації з урахуванням гендерної ідентичності: «власна справа» – 13%, «наймана праця (приватний сектор)» – 37%, «робота за кордоном» – 27%, «зосередитись на стосунках із сім'єю» – 7%, «навчання, здобуття нової спеціальності» – 10%, «саморозвиток» – 6%.

На питання «де б ви хотіли себе реалізувати найбільше» досліджувані дали такі відповіді: «власна справа» – 20% чоловіків і 23% жінок, «наймана праця (приватний сектор)» – 33% чоловіків і 17% жінок, «наймана праця (державний сектор)» – 13% жінок, «робота за кордоном» – 23% чоловіків та 23% жінок, «зосередитись на стосунках із сім'єю» – 4% чоловіків та 3% жінок, «догляд за дітьми (власними), домогосподарство» – 4% жінок, «навчання, розвиток професійних компетенцій» – 7% жінок, «навчання, здобуття нової спеціальності» – 13% чоловіків та 10% жінок, «стати фрілансером (вільнонайманим фахівцем у певній галузі)» – по 0% у жінок і чоловіків, «саморозвиток» – 4% чоловіків, «хобі, подорожі» – 3% чоловіків.

Результати опитування дозволяють твердити, що для більшості жінок безробіття викликає відчуття безвиході, в той час як чоловіки хвилюються, але справляються із ситуацією або ж розглядають її як один з етапів життя. Позитивними моментами ситуації безробіття для жінок є можливість приділяти більше часу сім'ї, спробувати себе у новій сфері, зайнятись професійним навчанням, для чоловіків – спробувати себе у новій сфері або ж відкрити власну справу. Перспективи подальшого працевлаштування бачать практично всі чоловіки і тільки половина жінок. Більшість жінок бачать вихід із ситуації безробіття у роботі за кордоном чи за наймом. Незначна кількість жінок готові відкрити власну справу, займатись самоосвітою чи саморозвитком. Дуже мало жінок розглядають орієнтацію на сім'ю та дітей як можливий вихід із ситуації безробіття. Це може бути пов'язано із фінансовим чинником. Чоловіки надають перевагу найманій праці (приватний сектор) та роботі за кордоном. Виявлено низький відсоток чоловіків, які готові відкрити власну справу.

Мотивація реалізації безробітних (як чоловіків, так і жінок) спрямована на найману працю, роботу за кордоном, іноді – на відкриття власної справи.

Аналіз результатів емпіричного дослідження дозволив зробити наступні **висновки**, які відображають психологічні особливості самореалізації жінок у ситуації безробіття: у більшості жінок відсутня мотивація до саморозвитку; домінує стратегія самоствердження, агресія; виявлено низькі показники вираженості самоактуалізації особистості, що свідчить про труднощі у сприйнятті теперішнього, невпевненість у собі, у своїх можливостях, низький рівень довіри до себе, до інших, до світу, проблеми у встановленні контактів з іншими людьми та готовності до співпраці при середньому рівні вираженості цінності до самореалізації та креативності; домінуючими цінностями виявились любов, допомога і милосердя іншим, визнання та повага людей, вплив на оточення, малозначимими є наступні цінності: здоров'я, пізнання нового у світі, природі, людині, спілкування, пошук і насолода прекрасним, соціальна активність для досягнення позитивних змін в суспільстві. Аналіз вираженості показників самоактуалізації та цінностей може вказувати на те, що особливості самореалізації безробітних жінок зумовлені все ж таки характеристиками особистості, а не ситуацією безробіття. Відсутність роботи жінки переважно сприймають як безвихідь, проте позитивом бачать можливість приділити час сім'ї та навчатись, у перспективі працевлаштування вірить тільки половина жінок, шлях виходу із ситуації безробіття – робота за наймом або ж кордоном. Варто відмітити, що безробітні жінки практично не готові до відкриття власної справи. Виявлено деякі незначні відмінності у самореалізації безробітних чоловіків і жінок.

Перспективами подальшого дослідження є вивчення психологічних чинників безробіття жінок, розробка та апробація психологічного супроводу оптимізації самореалізації жінок у ситуації безробіття, шляхів подолання безробіття та розвитку кар'єри.

1. Артемова О. І. Професійна самореалізація особистості в сучасних умовах. *Український науковий журнал*. № 1. 2010. URL: <http://social-science.com.ua/article/186>.
2. Галаган Л. В. Психологічний стан як фактор формування конкурентоспроможності безробітного. *Вісник післядипломної освіти*. 2010. Вип. 1 (2). С. 90–102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpo_2010_1%282%29_13.
3. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України. *Центр Разумкова*. Київ : Вид-во «Заповіт», 2016. 244 с. URL: www.razumkov.org.ua.
4. Гупаловська В. А. Професійна самореалізація як чинник становлення особистості жінки : автореф. дис ... канд. психол. наук. Київ, 2005. 24 с.
5. Левкун Г. В. Гендерні особливості самореалізації особистості у ситуації безробіття : кваліфікаційна робота на здобуття ОР «Магістр», спеціальність 053 «Психологія» / науковий керівник О. М. Чуйко. Рукопис. Івано-Франківськ. 2018. 93 с.
6. Мірошниченко О. М. Особливості самоактуалізації жінки у професійній діяльності : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2007. 20 с.
7. Рудюк О. В. Перспективні напрями вивчення безробіття в зарубіжній науково-психологічній традиції. *Психологічні перспективи*. 2012. № 20. С. 201–211.
8. Ткалич М. Г. Гендерна психологія : навч. посібник. 2-ге вид. Київ : Академвидав, 2016. 256 с.

9. Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. Москва : Изд-во Института Психотерапии, 2002. 490 с.
10. Чуйко О. Гендерно-рольовий конфлікт особистості у процесі розвитку кар'єри. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. Вип. 5. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 226–231.
11. Poverty, gender and lone parents in the EU. Review of the implementation of the Beijing Platform for Action 2016. URL: <http://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/poverty-gender-and-lone-parents-eu>.

References

1. Artemova, O.I. (2010). Profesiina samorealizatsiia osobystosti v suchasnykh umovakh. *Ukrainskyi naukovyi zhurnal*, 1. Retrieved from <http://social-science.com.ua/article/186>. [in Ukrainian].
2. Halahan, L.V. (2010). Psykholohichni stan yak faktor formuvannia konkurentospromozhnosti bezrobitnoho. *Visnyk pislidyplomnoi osvity*, 1 (2), 90–102. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpo_2010_1%282%29_13. [in Ukrainian].
3. Henderna rivnist i rozvytok: pohliad u konteksti yevropeiskoi stratehii Ukrainy. Tsentrazumkova. (2016). Kyiv: Vyd-vo «Zapovit». Retrieved from www.razumkov.org.ua. [in Ukrainian].
4. Hupalovska, V.A. Profesiina samorealizatsiia yak chynnyk stanovlennia osobystosti zhinky. *Extended abstract of candidat's thesis*. Kyiv, 2005. [in Ukrainian].
5. Levkun, H.V. (2018). Henderni osoblyvosti samorealizatsii osobystosti u sytuatsii bezrobittia: kvalifikatsiina robota na zdobuttia OR «Mahistr», spetsialnist 053 «Psykhohohiia» / naukovyi kerivnyk Chuyko O.M. Rukopys. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
6. Miroshnychenko O.M. (2007). Osoblyvosti samoaktualizatsii zhinky u profesiinii diialnosti. *Extended abstract of candidat's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Rudiuk, O.V. (2012). Perspektyvni napriamy vyvchennia bezrobittia v zarubizhnii naukovopsykholohichnii tradytsii. *Psykholohichni perspektyvy*, 20, 201–211. [in Ukrainian].
8. Tkalych, M.H. (2016). *Henderna psykhohohiia: navch. posibnyk*. (2nd ed.) Kyiv: Akademydav. [in Ukrainian].
9. Fetyskyn, N.P., Kozlov, V.V., Manuilov, H.M. (2002). *Sotsyalno-psykhohohycheskaia dyahnostyka razvytyia lychnosti y malykh hrupp*. Moskva: Yzd-vo Ynstytuta Psykhoterapyu. [in Russian].
10. Chuyko, O. (2018). Henderno-rolovi konflikt osobystosti u protsesi rozvytku kariery. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seria: «Psykhohohichni nauky»*, 5, 226–231. Kherson: Vydavnychiy dim «Helvetyka». [in Ukrainian].
11. Poverty, gender and lone parents in the EU. Review of the implementation of the Beijing Platform for Action 2016. Retrieved from <http://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/poverty-gender-and-lone-parents-eu>. [in English].